

УДК 371.383

ББК 85.345

Роман Береза

ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ НАРОДНИХ СВЯТ ЯК ЗАСІБ ВИХОВНОЇ ДІЇ НА ОСОБИСТІСТЬ

Розглядаються деякі аспекти театралізації як дієвого фактора, що через форму народного свята впливає на розвиток духовно-світоглядних якостей людини. Висвітлюються методологічні підходи в процесі взаємодії мистецького і народно-автентичного як виховної дії на людину.

Ключові слова: народне свято, театралізація, виховання

Реалії сьогодення щораз частіше ставлять перед суспільством гострі проблеми виховання особистості в напрямі гуманізації її поглядів, вчинків, суспільних дій, що невпинно загострює потребу пошуку нових засобів формування гуманістично-світоглядної культури людини. Одвічна морально-педагогічна дилема виховання в людини психологічних засад щодо здатності протистояння духовній черствості, злу, байдужості, подвійній моралі тощо уже тривалий час хвилює уяву багатьох вчених та спонукає їх до наукових пошуків.

У цьому змісті, на наш погляд, одним з ефективних напрямів вирішення даного завдання є впливова дія мистецтва на свідомість та самосвідомість людини, її внутрішній світ та суспільну комунікативність в цілому. Зокрема, поєднання у наших дослідженнях таких двох факторів, як мистецтво театралізації і народне свято, на наш погляд, є досить ефективним психолого-емоційним засобом щодо виховної дії на людину.

Саме поняття “театралізація”, “театралізоване свято”, “театралізований концерт” були введені в науковий обіг у кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття відомим радянським вченим, режисером, педагогом, театральним діячем професором І.М.Тумановим [6, с.3]. Однак це зовсім не означає, що театралізація як творчий прийом, як спосіб дієвого вирішення концерту, вистави чи свята з’явилася лише у ХХ столітті. “Практично всі різновиди народних свят, – пише А.І.Чечетін, – мали і мають театралізований характер або ж містять у собі елементи театралізованих дій. Це визначається обрядово-видовищними формами святкової культури, святкового життя народу” [9, с.176–177].

Феномен театралізації і можливості посилення нею виховного впливу, місце, роль та значення її у святі та процесі виховання в різні часи досліджували Д.М.Генкін, Ю.П.Єлісєнко, А.А.Конович, А.П.Обертинська, М.Г.Розовський, В.А.Триадський, І.Г.Шарєв та інші.

Так, Д.М.Генкін визначав театралізацію, як один з основних засобів педагогічного впливу на емоції учасників святкового дійства, Ю.П.Єлісєнко –

як творчий прийом дієвого вирішення народного свята та посилення його виховного впливу, А.А.Конович – як спосіб активізації учасників святкового дійства, А.П.Обертинська – як спосіб драматизації гри, вистави, свята, М.Г.Розовський – як стрижень видовища, В.А.Тріадський – як прийом активізації емоційного стану учасників свята, І.Г.Шароєв – як спосіб дієвого вирішення документального й художнього матеріалу.

І.М.Туманов із певною мірою умовності розподіляє всіх учасників театралізованого свята на дві основні групи: "...безпосередніх активних учасників і, якщо так можна висловитись, пасивних учасників-глядачів. Але пасивні вони лише доти, доки не почалось святкове дійство. У ході свята, тема якого їм близька й дорога, а форма зрозуміла й захоплююча, глядачі починають співпереживати, активно відгукуються на вплив. Це може бути висловлено оплесками, різними емоційними переживаннями, тобто в певні моменти ці дві сторони об'єднуються, між ними встановлюється тісний зв'язок – контакт між дією і її сприйняттям" [6, с. 13].

Сутність та зміст понять "театралізація" та "театралізоване свято" розкрив відомий вчений А.І.Чечетін: "Структурну основу та саму сутність драматургії театралізованого масового свята, як і драматургії театральної та будь-якої іншої, складає єдина драматична дія, яка специфічно відображає, моделює важливий і суттєвий процес реального життя" [9, с. 179].

Таким чином, переважна більшість вчених, які переймалися проблемами театралізації, відзначила той факт, що будується вона не на порожньому місці, а на драматичній дії, яка певною мірою перетворює документальний та художній матеріал у неодмінно драматургічний, а виконавців і глядачів – у безпосередніх учасників свята, на яких здійснюється посилений виховний вплив, оскільки в них водночас відбувається практичне закріплення певних звичаїв.

Важливими для визначення засобів виховання особистості в межах нашого дослідження виявилися думки видатного українського педагога В.О.Сухомлинського, викладені ним у книзі "Народження громадянина", де він звернув увагу на те, що "емоційна цікавість до світоглядних істин, ідей, принципів, закономірностей – це, образно кажучи, той вогник, від якого спалахує порох переконаності" [5, с. 517]. В.О.Сухомлинський неодноразово підкреслював винятково важливу роль та необхідність здійснення виховного впливу на емоційно-чуттєву сферу людини.

Українські народні свята й обряди є унікальною, синкретичною за своєю природою формою народної творчості, з якою, наприклад, сучасне студентство знайомиться здебільшого у процесі вивчення навчального курсу "Українське народознавство". На жаль, викладання його у вищих закладах освіти України здійснюється переважно на теоретичному рівні, тоді як за

свою суттю народні звичаї, обряди й свята є, передусім, галуззю практичного самовиявлення мистецьких ідеалів, смаків та здібностей народу.

До того ж, задля збереження й передачі наступним поколінням національно-культурного досвіду, що міститься в народних звичаях, обрядах і святах та є змістом значної частини національних традицій, без яких не обходиться жоден народ, надзвичайно важливим є завдання не лише теоретичного осмислення молоддю сутності народних обрядів і свят, а й відчуття їхньої краси, самотності й практичної значущості на емоційному рівні.

Так, за нашими дослідженнями, традиційний народносвятковий календар, що особливо шанований, зокрема на Львівщині, можна зобразити у такому вигляді:

Класифікаційні ознаки	Назва свята	Час проведення
Календарні свята	Новий рік	31 грудня – 1 січня щороку
	Різдво Христове	7 січня
	Коляда	8 січня
	Свято Василя	14 січня
	Водохреща	19 січня
	Великдень	Квітень–травень
	Зелені свята	Травень–червень
	Петрівчані свята	12 липня
	Маковея	14 серпня
	Спаса	19 серпня
	Покрови	14 жовтня
	Вечорниці на Андрія	13 грудня
Родинно-побутові свята	Весілля	протягом року
	Хрестини	протягом року
	Поховальний обряд	протягом року

Слід звернути увагу на те, що свята Масляної та Івана Купала з невідомих причин вважаються забутими на Львівщині, а тому і не представлені у поданій вище таблиці.

Оскільки кожному українському народному святу притаманна своя пісенна палітра, ми зробили ще одну спробу пошуку складових, які напов-

нюють одне з найвідоміших свят – Івана Купала. Спроба виявилась вдалою – нам поталанило знайти аж дві купальські пісні: “А де наше купайло стояло” та “У лузі, у лузі червона калина”, які було включено до збірки “Пісні з Львівщини” [3, с.57–58].

Усе це засвідчує, що колись у Галичині співали купальські пісні, а відтак святкували й Івана Купала, та з плином часу, з невідомих причин, майже забули його.

Проте купальське свято своїм корінням сягає сивої давнини. Воно завжди символізувало розвиток і розквіт природи, час і стан її найвищого життєвого піднесення.

Згідно з письмовими пам’ятками, що дійшли до нас із давніх часів, Івана Купала з дохристиянської ери мало вже визначену, усталену й постійну дату святкування – в ніч з 23 на 24 червня за старим стилем, відповідно з 6 на 7 липня за новим. Цим яскравим народним святом починалося землеробське літо, з одного боку, а з іншого – закінчувалося зростання сонячного дня. Окрім того, воно слугувало певною віхою періодичності річного життя, яке, як і вік людини, з давніх-давен обчислювали літами. Зрозуміло, що семантика й етимологія слів, які визначають пору року й вік людини, не є випадковими.

Слід зауважити, що час проведення цього свята обрано у відповідності до сонячного й місячного циклів, знаннями про які, напевно, володіли наші предки: “...иметь же година стихия: весна, лето, осень, зима. Весна ибо начинается от 24 марта луны до 24 июня, и оттоле начинается лето по 24 сентября, и оттоле начинается осень до 24 декабря, и оттоле начинается зима до 24 марта луны...” [4, с.202].

У різних регіонах України свято Івана Купала святкують по-різному, та все ж основними невід’ємними елементами його були й залишаються такі: обряд очищення вогнем, ворожіння на вінках, обряд очищення водою (омовіння), купальські пісні, танці й хороводи навколо Купала.

Видатна українська поетеса Леся Українка в 1893 році зробила чудовий опис цього свята: “В Звягільському повіті хлопці розкладають вогнище, а дівчата прикрашають деревце – берізку. Прикрашають її вінками, бантами і запаленими свічками. Дерево це називається Купало. Самі дівчата одягають великі вінки з різних трав і квітів і мають при собі ще по вінку. Вони водять хороводи навкруги дерева, хлопці тим часом стрибають крізь вогнище. Часом хлопці намагаються вихопити деревце, тоді дівчата захищають його і співають про парубків “колючі” жартівливі пісні... Коли відспівають Купала, дівчата ворожать на вінках, одна загадує на себе, інша – на хлопця: якщо вінки зійдуться на воді, значить дівчина буде в парі зі своїм хлопцем” [7, с.9].

Надзвичайно цікавою є святкова купальська символіка, яка відображає уявлення наших предків про Космос, світоустрій, природу, долю, щастя, любов.

З-поміж основних символів, передусім, слід назвати коло, як одну з найдовершеніших геометричних фігур, що символізує сонце, в якому наші предки вбачали втілення родючості, добра, сили. На сталий характер сприйняття нашими предками цього символу вказує більшість дослідників, зокрема В.Мицик [2, с.27].

Відомо, що до основних символів купальського свята віддавна належать вогонь і вода. Саме з ними пов'язані основні купальські обряди, що проводяться під час свята: обряд очищення вогнем та обряд омовіння водою. Напевно тому й сьогодні, не зважаючи на зрозумілий кожному анахронізм цих обрядів, вони в дещо спрощеному вигляді залишаються невід'ємними структурними елементами народного свята Івана Купала. Водночас, це є прикладом того, як деякі прадавні обряди з плином часу перетворилися в гру, яка за своєю суттю близька до театралізації.

На певні відмінності обряду та гри свого часу звернув увагу відомий український вчений О.І.Білецький. "Обряд взагалі пов'язаний з певним часом, місцем і обставинами, гру можна виконати будь-коли, в будь-якому місці і при найрізноманітніших обставинах. В обряді кількість дійових осіб здебільшого визначена у своєму максимумі і мінімумі; у грі вона довільна, і кількість учасників хору визначається, за винятком небагатьох випадків, кількістю бажаних. В обряді головні дійові особи багато розмовляють (співають) і замало діють; гра дає можливість широко використовувати пантоміми, і часто виконавці тільки виконують те, про що співає хор. Обряд – справа серйозна, релігійна; гра – розвага і забава. Обряд – консервативний, він може забуватися, руйнуватися, але не може варіюватися з ініціативи учасників; гра допускає розвиток і природно переходить іноді у драматичну побутову сценку, у фарс або комедію. Отже, в обряді є театральними лише елементи; гра майже завжди вже готовий, хоч і примітивний театр" [1, с.283–284].

У той же час І.О.Волошин у своєму нарисі про витоки театру писав: "Вивчаючи елементи театру в усній народнопоетичній творчості, дослідники історії театру часто не розмежовують обряду і народної гри. Тим часом обряд і гра не те саме, хоч елементи гри наявні, наприклад, у так званій купальській, або у весільній обрядовості" [8, с.11].

Отже, купальській обрядовості притаманний ігровий характер, а це, у свою чергу, означає, що вона потребує театралізації, яка в нашому дослідженні виступає тактичним засобом досягнення стратегічної мети – виховання особистості через царину театралізації народного свята.

Сучасна церква, як свідчить отець Іван Шевців з Австралії, до цього часу вважає свято І.Купала "поганським святом" [10, с.13].

На противагу першому, друге свято, що призначалося для практичного втілення згідно з нашою експериментальною програмою, було християн-

ським святом Покрови Пресвятої Богородиці. В Україні воно святкується фактично з часу прийняття православ'я князем Володимиром Красне Сонечко, онук якого, Ярослав Мудрий, віддав свою державу, Київську Русь, під Покров Пресвятої Богородиці.

Свою заступницею вважали її і Запорізькі козаки, які на її честь у центрі Січі звели церкву Святої Покрови, зовні скромну, всередині чарівно оздоблену прекрасними іконами із золотою та срібною атрибутикою.

У роки лихоліття Першої світової війни Пресвята Богородиця була Покровительською Українських Січових Стрільців, Другої світової – вояків УПА. Постановою Української Головної Визвольної Ради 14 жовтня 1942 року день свята Покрови було визнано святковим днем УПА.

Восени 1943 року Митрополит Андрей Шептицький, висвячуючи прапори полків Української дивізії “Галичина”, просив Пречисту Діву Марію взяти під святий Покров українських вояків, які йшли боронити волю України.

На жаль, у роки більшовицької навали й терору, у роки руйнування національних і духовних святинь Покрова залишалась святом лише в церкві та пам’яті людській.

З середини 80-х років ХХ століття почав набирати обертів рух за відродження українських народних звичаїв і традицій. Святкування Покрови Пресвятої Богородиці стало поширюватися на теренах всієї України: передусім на Львівщині, де в цей день вшановували пам’ять воїнів УПА та вояків інших українських військових формувань, потім – на Волині, Поділлі та Буковині. З часом звичай святкування Покрови відродився в Києві, Запоріжжі, Харкові, Дніпропетровську і навіть у Криму.

Це прекрасне християнське свято містить у собі значний виховний потенціал, спрямований, передусім, на виховання моральних чеснот та формування національної свідомості молоді, а тому й вибір його для експериментальної програми був не випадковим і цілком свідомим.

Зауважимо відразу, що театралізована дія має свою закономірність. Так, без драматичного конфлікту вона втрачає свій сенс і перетворюється лише на статичні елементи театралізації. Тому в процесі підготовки театралізацій свят Івана Купала та Покрови Пресвятої Богородиці особливу увагу учасників ми звернули саме на цю закономірність, а вони відобразили її в побудові сюжету сценарію цього свята.

У процесі ж самого дійства ми дотримувалися умов, які сприяли найбільшому впливу самої театралізації як на глядачів, так і на самих учасників свята. Так, особлива увага була акцентована на такі основні аспекти виховної дії, як: 1) створення атмосфери поєднання зусиль режисера та учасника свята; 2) системний контроль за власним переосмисленням учасниками обрядового матеріалу; 3) проведення корекції у формі “поради без свідків”, що залишає

за учасниками право приймати остаточне та самостійне рішення образів щодо сценографічного дієвого трактування; 4) сприяння у виявленні власного бачення виконавця щодо загальної концепції відображення головної сюжетної лінії, комунікативного проявлення як образів, так і свята в цілому.

Саме така цілісність у впровадженні методики театралізації народного свята дала нам можливість переконатися у її дієвості щодо посилення як емоційного, так і виховного впливу на суб'єктів загальновиховного процесу.

Окрім цього, нами була встановлена ефективність багатьох інших факторів, які неодмінно стосуються цілого ряду характеристик, виявлених у процесі виховання особистості. Серед них:

1. Театралізація як метод дієвого вирішення народного свята. Є водночас засобом посилення як емоційного, так і виховного впливу на людину в умовах навчально-виховного процесу.

2. Ефективність даного процесу залежить також від наявності в роботі з підготовки, організації та проведення народного свята чи обряду цілого ряду факторів, зокрема таких, як:

- широке коло вживання української мови та включення учасників у рух за вдосконалення власного мовлення;
- поширення знань з історії України та залучення учасників до аналізу історичних факторів та подій;
- поглиблення соціально-культурного досвіду учасника шляхом залучення його до творчого самовираження, передусім у традиційних формах національної народної культури, таких як звичай, обряд, свято, з подальшим проведенням їх аналізу та вивчення.

Як бачимо, театралізація народних свят є доволі дієвим засобом у процесі виховання особистості й може слугувати доволі переконливою орієнтацією у розвитку новітніх форм і методів мистецької педагогіки.

1. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти т. – К., 1965. – Т.І. – 362 с.
2. Мищик В.Ф. Свято сонячного циклу. – К., 1991. – 47 с.
3. Пісні з Львівщини: Пісеньник / Упоряд. Ю.А.Корчинський. – К.: Музична Україна, 1988. – 446 с.
4. Прозоровский Д. О славяно-русском дохристианском исчислении времени // Труды VIII археологического съезда в Москве. – М., 1987. – 372 с.
5. Сухомлинський В.О. Народження громадянина: Вибр. тв. в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – 670 с.
6. Туманов И.М. Режиссура массового праздника и театрализованного концерта. – М., 1976. – 680 с.
7. Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. – К., 1977 – Т.І. – 198 с.
8. Український драматичний театр. Нариси історії у 2-х т. – К.: Наукова думка, 1967. – Т.І. – 518 с.
9. Честин А.И. Основы драматургии театрализованных представлений. История и теория: Учебник для студентов институтов культуры. – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.

Some aspects of adaptation for stage as the effective factor, which produces influence on the development of spiritual-world outlook qualities of the individual have been considered. Methodological approaches to the aspects of interaction of the artistic and folk-authentic as educational effect on the man have been elucidated.

Key words: folk holidays, theatricalisation, education

УДК 78.071.1

ББК 74.266.7, 85.310.70.1

Дзвіна Гусар

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В.О.КУФЛЮКА В КОНТЕКСТІ ДИСКУСІЇ ПРО ПРИРОДУ АБСОЛЮТНОГО СЛУХУ

У статті автор розглядає проблеми природи абсолютного слуху. Окрема увага приділяється методиці В. Куфлюка, спрямованій на розвиток абсолютного слуху в дітей.

Ключові слова: слух, абсолютний слух, педагогічні методи

Проблема пошуку ефективних методів розпізнавання задатків дитини та розвитку її здібностей – одна з ключових як у педагогічній науці взагалі, так і в галузі музичного виховання зокрема. Розв'язання проблеми успішного розвитку музичного слуху як складової музичних здібностей – актуальне завдання сучасної музичної педагогіки.

Методиці розвитку музичного слуху присвячені численні теоретичні та практичні дослідження. До числа найменш вивчених проявів музичного слуху належить абсолютний слух, тобто здатність, що проявляється в упізнаванні та відтворенні висоти окремих звуків без співвіднесення їх з іншими звуками, висота яких відома.

Серед дискусійних питань проблематики навколо абсолютного слуху – питання про психологічну природу абсолютного слуху, проблема відмежування від відносного слуху, генезу абсолютного слуху, питання про значення абсолютного слуху для музичної практики. Одним із аспектів дискусії про генезу абсолютного слуху, тобто вроджена ця здібність чи набута, є питання можливості розвитку абсолютного слуху через цілеспрямоване навчання.

Серед останніх наукових праць, присвячених цій темі, – дослідження швейцарця К. Андреса та німецької дослідниці Е.-М. Гайде. Відомій точці зору про те, що абсолютний слух пов'язаний із винятковим музичним обдаруванням, яке орієнтується на специфічні звукові характеристики, протистоїть думка, що здатність до запам'ятовування та відтворення абсолютної висоти звуку є рисою природною, властивою досить широкому загалу, тобто розви-